

PRILOZI ZA PROUČAVANJE SREDNJOVJEKOVNIH
NEKROPOLA STEĆAKA NA RADIMLJI
I OŠANIČKOJ GORICI KOD STOCA

Dosadašnje sistematsko obrađivanje nekropola stećaka, tih tako karakterističnih spomenika kulture našeg srednjeg vijeka, naročito u Bosni i Hercegovini, urodilo je značajnim naučnim rezultatima. Posebno i izuzetno mjesto u toj bogatoj zbirci spomenika zauzima nekropola Radimlja, koja je za posljednjih sedam decenija u naučnoj literaturi često spominjana kao primjer. Tek 1950. godine Benčovom monografijom dobili smo iscrpnu i jasnu sliku o njoj.¹ Međutim, i pored toga, ostalo je još uvijek mnogo dosada neobjašnjenih problema i pretpostavki o stećcima,

koje je potrebno potkrijepiti novim činjenicama. Zato nam svaki arheološki nalaz i drugi dokumentacioni prilog na ovom polju može pružati nove podatke kojima ćemo postepeno upotpuniti još dosta veliku prazninu u izučavanju srednjovjekovnih stećaka uopće.

S obzirom na to, u ovom kratkom prilogu pokušaću iznijeti nekoliko do sada nepoznatih podataka o srednjovjekovnim nekropolama stećaka na Radimlji i ošaničkoj Gorici kod Stoca u Hercegovini, do kojih je došlo slučajnim arheološkim nalazima u martu i aprilu 1960.

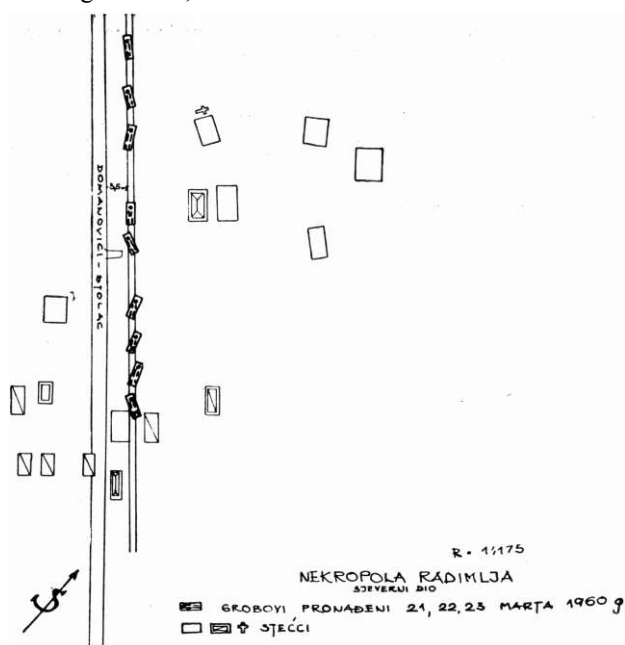
RADIMLJA

Vodna zajednica iz Stoca obavjestila je 21. marta 1960. g. Upravu za zaštitu spomenika kulture u Mostaru o slučajnom pronalasku grobova na nekropoli Radimlji. U cilju preduzimanja zaštitnih mjera, kao predstavnik Uprave, upućen sam na lice mjesta.

Direkcija za vodoprivredu iz Mostara i Vodna zajednica iz Stoca koncem 1959. godine otpočeli su sa izvođenjem građevinskih radova na navodnjavanju Vidovog polja. Kanal za navodnjavanje, u kome će biti postavljen podzemni vod, prosječen je od Stoca do zapadne strane Vidovog polja, 3,5 m sjeverno od ceste Domanovići—Stolac. Na svom putu kanal je prošao kroz dvije nekropole stećaka: Radimlju i ošaničku Goricu.

Već mnogo ranije, 1882. godine, za vrijeme austro-ugarske okupacije, razdvojena je dotada jedinstvena nekropola Radimlja na dva dijela: južni, veći dio, koji danas broji 119, i sjeverni, manji dio, sa 12 stećaka. Kroz manju nekropolu, između stećaka s jedne, i ceste, sa druge strane, prokopan je pomenuti kanal dubine 140 i širine 60 cm. Tom prilikom radnici su 21. 22. i 23. marta 1960. godine naišli na devet grobova, i to na mje-

stima iznad kojih nije bilo nikakvih vanjskih znakova nadgrobnih spomenika. Svi grobovi nalaze se na približno istoj dubini od 120 do 135 cm ispod površine zemlje. Sedam ih je dosta pravilnog oblika, obloženi su sa svih strana nete-

¹ A. Benac: Radimlja, 1950 g.

sanim prirodnim pločama muljike, dok su dva groba u svom gornjem dijelu pokrivena pločama u obliku dvoslivnog krova. Dimenzije grobnica su: dužina od 175 do 200 cm, širina 50 do 65 cm i visina 40 cm. Kao stećci na ovoj nekropoli i grobovi su orijentirani istok-zapad. Umrli su polagani na leđa sa glavom prema zapadu, s licem okrenutim prema jugoistoku i s rukama ispruženim pored tijela. Kosturi su takođe imali i opružene noge. Sahranjivani su pojedinačno, osim u dva groba gdje su pronađena po dva skeleta. Među ovim grobovima naročito je interesantan jedan u kome nije pronađena lobanja.

Po obliku lobanja, vilica i ostalih kostiju, koje su vrlo dobro očuvane, to su pretežno skeleti ljudi visokog rasta, s dosta razvijenim grudnim kosom, sa rijetkim nedostatkom zuba, iz čega možemo izvući zaključak da su većinom umrli u mlađim godinama ili zreloj dobi. Iako su pojedini dijelovi nekolicine grobova bili već otvoreni 1 do 2 dana prije našeg izlaska na teren, svi su detaljno pretraženi, međutim, u njima nije bilo nikakvih priloga niti drugih materijalnih ostataka. Prema uvidu na licu mjesta ustanovili smo da je vjerodostojnost o nepostojanju priloga u već ranije otvorenim grobovima vrlo velika, tako da nema sumnje u istinitost tih dokaza. Jedini vidljivi ostaci u njima jesu potpuno istruljeli i sada već dematerijalizovani dijelovi tkanina.

U većini grobova kosturi su bili pomiješani sa zemljom koja je vremenom kroz otvore na spojnica ploča prodirala u unutrašnjost. Ni u jednom od devet grobova nisu se mogli primijetiti ostaci drveta, što je znak da se umrli nisu sahranjivali u drvenim kovčezima niti su oblagani dasnama. Ranije ovi grobovi nisu pretraživani.

Budući da do sada nisu vršena neka veća istraživanja grobova ispod stećaka na ovoj nekropoli, koja predstavlja jednu od najinteresantnijih

naših srednjovjekovnih nekropola, (osim istraživanja ispod 2 stećka koje je izveo Benac)², ovim slučajnim pronalaskom grobova došli smo do izvjesnih dosada nama nepoznatih rezultata: približnog broja ranije uništenih stećaka, načina sahranjivanja umrlih, nedostatka priloga i drugih materijalnih ostataka u njima.

Ako se postavi pitanje da li su se iznad ovih devet pronađenih grobova nalazili stećci kao njihovi vanjski znaci, možemo odgovoriti sasvim potvrdno i bez ikakve sumnje. U prvom redu zbog toga, što se nalaze u sklopu same nekropole između mnogobrojnih stećaka sa jedne i druge strane ceste, čijim je probijanjem uništen izvjestan broj spomenika i kameni materijal ugrađen kao podloga u nju. Po pričanju starijih ljudi iz okolice Stoca o gradnji ceste Domanovići—Stolac, i pored toga što se vodila, izvjesna briga o čuvanju stećaka na pomenutim nekropolama, jedan broj je ipak uništen. Bez dokumentacionih dokaza teško je utvrditi njihov tačan broj. Po Benčovoj pretpostavci taj uništen broj stećaka na Radimlji iznosi 15 do 20 komada.³ Međutim, ovim slučajnim pronalaskom grobova taj broj moramo povećati na više od dva puta. Uočljivo je na prvi pogled da gustina stećaka u blizini ceste naglo opada u odnosu na ostale stećke, koji su svi skupa ranije činili jednu cjelinu. Kada ovome još dodamo da je na maloj površini kojom je kanal probijen kroz nekropolu pronađeno relativno mnogo grobova (9) čiji su vanjski spomenici uništeni, onda proporcionalno ovom broju možemo donijeti zaključak, da je na čitavom prostoru gdje je probijena cesta kroz nekropolu Radimlju kao i sa obiju njenih strana u dubini od po 10 m sa jedne i druge strane, pored do sada sačuvanih bilo prvobitno još oko 50 stećaka.

² Ibidem, str. 42.

³ Ibidem, str. 5.

OŠANIČKA GORICA

Druga nekropola stećaka u Vidovom polju zvana ošanička Gorica nalazi se 2.800 m sjeverozapadno od Stoca. Međutim, dok je njoj susjedna Radimlja daleko poznata po bogatstvu svojih dekorativnih motiva, plastičnih ukrasa, raznovrsnih oblika i natpisa na stećcima, dotle je ošanička Gorica, koja je udaljena svega 1.200 m od nje vrlo siromašna.

Gradnjom ceste Domanovići—Stolac 1882. godine i ona je doživjela istu sudbinu kao i Radimlja, jer je tom prilikom razdvojena na dva dijela. Građevinski radovi na prokopavanju kanala za navodnjavanje na površini ove nekropole izvršeni su 14, 15. i 16. aprila 1960. godine. Dok je kanal na Radimlji prokopan između stećaka, ovdje je bilo nužno pomaknuti nekoliko komada jedan do dva metra prema cesti sa njene sjeverne strane. U očekivanju da ćemo naići na grobove koji su na Radimlji pronađeni na mjestima bez spoljne oznake spomenika, ovdje ispod tri pomjerena stećka nije bilo uopće grobova.

Iz toga možemo izvući zaključak da se ovom prilikom pomicali stećci nisu nalazili u svom prvobitnom položaju, jer bi se ispod njih sigurno nalazili grobovi, već da su oni ranije pomicali. Ovo je bilo, najvjerojatnije, prilikom već pome-

nute gradnje ceste Domanovići—Stolac. U prilog tome govori i činjenica što su stećci na ovoj nekropoli sjeverno od ceste, a neposredno uz prokopani kanal raspoređeni u vrlo gustim skupinama, što je gotovo rijetkost na drugim nekropolama stećaka u Hercegovini, kao i to što je izvjestan broj isprevratan.

Danas na ošaničkoj Gorici ima 69 stećaka, od čega 62 sa sjeverne a samo 7 sa južne strane ceste. Prema navedenim podacima, približno uništeni broj stećaka na ovoj nekropoli iznosio bi 10 do 15 komada, tako da je prvobitno na njoj bilo ukupno 80 stećaka.

Na kraju svega navedenog potrebno je napomenuti da, i pored postojanja šire mreže zavičajnih muzeja i organa zaštite spomenika kulture u Bosni i Hercegovini, dolazi još uvijek do nepotrebnih ugrožavanja spomenika prošlosti. Takav slučaj bio je i sa izvršenim radovima na gore navedenim nekropolama. Investitor, projektant i izvođač radova pri donošenju planova o obimnim radovima u blizini ovih spomenika, koje su vrlo lako mogli ugroziti, nisu konsultovali nadležne organe, već su ih svojim postupkom stavili pred gotov čin.

BEITRÄGE ZUR UNTERSUCHUNGSARBEITEN AUF DER MITTELALTERLICHEN NEKROPOLE RADIMLJA UN OŠANIČKA GRADINA BEI STOLAC

In der vorliegenden Abhandlung befasst sich Autor mit den Schaden die im Zusammenhang mit dem Wasserkanalausibau in der Nähe von Stolac in Hercegovina entstanden und sich auf die mittelalterliche Denkmaler von Radimlja und Ošanička Gradina beziehen.

Autor hat festgestellt dass im Laufe der verschiedenen Bauarbeiten und Zeiten auf dem Terrain von beiden obgenannten Nekropolen beiläufig 65 mittelalterliche Grabsteine (Stećci) vernichtet sind.